

収容所 Camp	爪哇 森	番号 No.	爪哇 7351
姓 Name	トラスアントニオフルリス Antonius Cornelis	生年月日 Date of Birth	1904 - 12 - 30
国籍 Nationality	蘭 Dutch	所属部隊 Unit	No. 86956. IIIe Bat. Inf. Soerabaya
階級身分 Rank	少佐 1st Lt.	捕獲年月日 Date of Capture	昭和 17 年 3 月 10 日
捕獲場所 Place of Capture	爪哇 COMBAT.	母の名 Mother's Name	Johanna Cornelia
父の名 Father's Name	COMBAT.	職業 Occupation	軍人
本籍地 Place of Origin	Netherlands East Indies Batavia, Paradoya 475.	特記事項 Remark	38662
通報先 Destination of Report	Soerabaya		

Tussen dijk en dessa

een kleine familiekroniek

Tussen dijk en dessa

Een kleine familiechroniek

Kees Moerman

Tussen dijk en dessa

‘Ah, kasian saya...’

Och, arme ik...

Als je moe bent, of oud, of allebei, dan valt een mens terug in z’n moerstaal. ‘Bahasa Belanda soesah, ya?’ Ze had het heel haar leven al verzucht op die typisch Indische, zangerige toon. *Nederlandse taal zoo moeilijk, jaa?*

Totaal onvoorbereid was ze in het kille Nederland neergezet, ver voor de tijd van inburgeringstrajecten en NT-2 cursussen. In het Zeeuwse polderdorpje, verscholen achter dijken, was ze aanvankelijk een bezienswaardigheid geweest. Gewikkeld in een veelkleurige sarong schreed ze met gepaste trots over straat, niet zelden met een boodschappentas op haar hoofd. Vaak arm in arm met de man die haar uit de kolonie had meegenomen naar zijn geboortegrond. Als een exotisch souvenir tegen wil en dank. Want wie wil er nu een zonovergoten dessa bij een azuurblauwe zee verruilen voor een meestentijds troosteloos polderlandschap, ingeklemd tussen de twee Scheldes met hun grauwe water...

Maar de wereld stond op z’n kop. Als een vuurstorm waren haat, dood en verwoesting over de continenten getrokken. Het begon in Europa, maar toen eenmaal de geest uit de fles was volgden Azië, Oceanië, Amerika. Wereldrijken verschrompelden. Koloniën bekochten hun vrijheid met decennialange ontreddering. En iedereen likte zijn wonden.

In de jaren twintig van de twintigste eeuw had het nobel en romantisch geleden om te dienen als soldaat van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger. Immers, ‘*daar werd wat grootsch verricht*’. Of misschien was het gewoon het onrustig bloed geweest, de kans om het uitzichtloze polderleven te ontvluchten, wat Anton van der Weele had doen besluiten om zich aan te melden voor dienst in de Oost. Zijn grijsgroene KNIL-uniform maakte de metamorfose compleet, van landarbeider tot ‘Soldt.ekl.Inf.’

Zo staat het tenminste vermeld op de interneringskaart van het Jappenkamp. ‘No. 86956. Ille Bat.Inf.Soerabaia.’ Na een speurtocht via Google heeft Antoinette tot haar verrassing de kaart gevonden, op de website van het open archief, met een doorverwijzing naar ‘Inventaris van het archief van het Ministerie van Koloniën’. De geelbruine kaart op het laptopscherm is, bijna tachtig jaar na dato, een onverwachte fysieke herinnering aan de opa naar wie ze is vernoemd. Behalve wat namen, geboorteplaats, rang en legerafdeling valt er weinig te ontcijferen. De Japanse tekens zijn al even onleesbaar en mysterieus als het levensverhaal van opa en oma zelf. Nu na al die jaren haar eigen leven in wat rustiger vaarwater terecht is gekomen, wil ze dat verhaal toch proberen te ontrafelen. Feiten, herinneringen, vermoedens en fantasie bij elkaar brengen. Als Indo van de tweede generatie moet ze het daarmee doen. Volbloed oma, halfbloed vader, zichzelf... kwartbloed? Ook dat bloed kruipt waar het niet gaan kan, dus is ze maar aan de slag gegaan. En waar kan ze beter beginnen dan bij haar eigen, vroegste herinneringen?

De zinnen rijgen zich moeizaam aaneen. Minutenlang hangen haar vingers boven het toetsenbord, terwijl haar geest afdwaalt naar historische en geografische verten. En dan wint de fantasie het toch van de herinnering. Dan ziet ze Yenny, het meisje uit de Indische dessa, dat vrolijk achter vlinders aandartelt. Zodra ze zo’n fleurige fladderaar ter grootte van een volwassen hand probeert te vangen, is die al met lome vleugelslag vertrokken en op de volgende *melati* geland. De jasmijnbloem, waarvan ze een hele slinger heeft geregen die nu op en neer danst om haar hals. *Bloemenkind*, noemt ze haar in gedachten.

Maar het beeld van het spelende meisje in de tropenzon lost al snel op in de nevelen van de tijd. Het vraagt een sprong van tien, twintig jaar om een nieuw beeld tevoorschijn te roepen. Wel worden de contouren steeds duidelijker. Vanuit moederland Nederland, *Belanda*, druppelen mondjesmaat verontrustende berichten de vredige dessa binnen. En in het voetspoor van de geruchten verschijnen

op een dag stoere soldaten, met jeeps en geweren en een hoop branie. Maar ze zijn vriendelijk, en stellen de bewoners gerust. Toch hangt er onmiskenbaar verandering in de lucht. De goede oude tijd, *tempo doeloe*, heeft zijn laatste hoofdstuk geschreven. Het bloemenkind Yenny, inmiddels zelf in volle bloei, kijkt haar ogen uit. Ze is niet de enige.

Ook Anton van der Weele, *Toon* voor zijn wapenbroeders, was in de achterliggende maanden ogen tekort gekomen. De eerste negentien jaar van zijn leven was hij amper de dijken rondom zijn geboortedorp over geweest. Maar toen brak de dag aan die een nieuwe fase in het leven van de boerenknecht inluidde. In de vroege ochtend van een koude decemberdag begaf hij zich naar het stationnetje van de verderop gelegen buurtschap, vanwaar de stoomtrein hem straks de provincie uit zou rijden. Zijn voettocht voerde langs de akkers waarop hij zelf kort daarvoor nog de oogst van *sukerpeën* had helpen binnenhalen. Daarna was de ploegtijd aangebroken. Uur aan uur, dag aan dag, week aan week in een eentonige regelmaat, met als enig uitzicht de dikke billen van een Zeeuwse knol. Vettig glommen de omgeploegde voren in het schrale winterzonnetje, wachtend op een nieuw seizoen van zaaien en planten. Een seizoen waarvan hij geen deel meer zou uitmaken. Want de Nederlandse regering had besloten dat ook haar verre akker in de Gordel van Smaragd bewerkt moest worden. Onkruid moest bestreden en vrede geplant. Hoge idealen, maar voor Anton vooral avontuur.

Het was al bijna een emigratie op zich, de reis naar Amsterdam. Daar lag aan de kade het fonkelnieuwe schip *SS Johan de Witt* onder stoom voor vertrek naar Java. Ook Anton was in korte tijd klaargestoomd voor vertrek naar de kolonie. Dat de wereld voor hem open ging, daar is weinig verbeeldingskracht voor nodig. Na een tussenstop in het Engelse Southampton zette het schip koers naar de Middellandse Zee. In Genua, Italië, werden Nederlandse reizigers opgepikt die per trein daarheen waren gereisd. Daarna volgde Port Said aan de ingang van het Suezkanaal, de doorgangsroute naar de Indische Oceaan.

Aan boord was het goed toeven. Als dit een voorproefje was van het leven in de kolonie, dan waren de vooruitzichten in ieder geval goed. Zelfs de derde klas, waar de 'Knillers' waren ondergebracht, was voor de polderjongen van ongekende luxe. Hij moest zich dan ook regelmatig in zijn vel knijpen om er zeker van te zijn dat hij niet droomde.

Dertig dagen duurde de bootreis van Amsterdam naar Batavia. Na het Suezkanaal en de Rode Zee opende zich de immense Indische Oceaan. Waar het blauw van de zee beneden verliep in het blauw van de hemel boven, leek er geen einder te zijn. Die desoriëntatie was van invloed op het tijdsbesef. Dagen leken weken. Ongeduldig tuurden 'de jongens' in de verte, tot eindelijk een groenblauwe streep hemel en aarde spleet: Sumatra, Java! Jan Poetih ('Witte Jan'), zoals het schip in de Indische volksmond liefkozend werd genoemd, meerde af aan de kade van Batavia.

Voor Anton van der Weele lag ruim twintig jaar Nederlands-Indië in het verschiets. Als opgeschoten, avontuurlijke knul geland in tropisch Nederland. Als vroegoude ex-soldaat, echtgenoot en vader teruggekeerd in zijn geboortedorp, inclusief een reiskoffer vol trauma's. Maar dat besepte hij natuurlijk allemaal niet, toen hij na de ontscheping met z'n maten door de straten van Batavia zwierf. Nieuwe geuren, kleuren en geluiden drongen zich aan zijn zintuigen op. Meer dan dat, want een jongen werd hier snel man. Waar de meeste meisjes 'thuis' nog in allesverhullende klederdracht liepen, hadden ze hier letterlijk weinig om het lijf. Met niet meer dan een kleurige sarong om hun heupen geknoot daagden ze in giechelende groepjes de blonde, geüniformeerde *Orang Belanda* uit: 'Baby maken?' Veel verder reikte hun Nederlandse woordenschat niet, maar na de lange zeereis was het voor menig soldaat genoeg. Want wat waren ze mooi en lief. Al dacht niet elke Jan Soldaat daar hetzelfde over, getuige een brief die een van hen aan zijn ouders schreef:

'Het zoeken naar verkeer hier in Indie is niet veel. Zeer weinig Europesche meisjes zijn hier. Dan heb je nog de nonnie's (halfbloeden) wat niet veel bijzonders is en dan de volbloed Javaansch, Soedaneesche en andere meisjes die volgens mijn denken goed zijn voor de Inlandsche jongens. Nee ik ben blij dat ik verkeer heb en weet wat mij wacht als ik in Holland terugkom...'

Had Anton de tropische verleidingen kunnen weerstaan? Hoe en wanneer heeft hij zijn Yenny leren kennen, het bloemenkind uit de dessa? Anton en Yenny kregen een zoon, een echte Indo met een oernederlandse naam: Maarten, naar Antons vader. Alles wat rest uit die tijd is een verbleekte foto van het gezinnetje voor hun huis. Kort daarop trok een maalstroom van gebeurtenissen door de kolonie. Anton werd door de Jappen krijgsgevangen gemaakt en tewerkgesteld aan de Birmaspoorlijn. Althans, volgens de 'database Nederlandse dwangarbeiders Birmaspoorweg'. Met geen woord is daar ooit over gerept. In het Jappenkamp ('Fukuoka 17B', vermeldt Google) moet hij vervolgens in de kolenmijn aan de slag. Daarover doet een wild verhaal de ronde. Een beetje vergelijkbaar met Mozes die de Egyptenaar dood sloeg. Wie de wrede Japanse slavendrijver wil terugvinden zal hem als puzzelstukjes bijeen moeten rapen, verstopt tussen de stutbalken van de mijn. Het is een van de weinige verhalen die Anton prijs gaf, wanneer de Bokmafles in het dorpscafé al ver over de helft was...

Nog één keer reikt internet harde gegevens aan. Daar staan ze, vader, zoon en moeder, op de passagierslijst van de *SS Volendam*: Van der Weele A. / Van der Weele M. / Van der Weele-Kusumah Y. / Vertrek Tandjong Priok 1947-06-22. / Aankomst Rotterdam 1947-07-20.

Vijftien jaar was haar vader, toen hij met z'n ouders in het naoorlogse Nederland voet aan wal zette.

Met een zucht klapt Antoinette haar laptop dicht. De bronnen zwijgen. De nevelen zijn weer neergedaald. Feit en fantasie maken plaats voor herinneringen uit haar eigen jeugd. Want behalve de bronnen, zwegen ook opa en oma. Net als haar vader. Als allochtoon *avant la lettre* trok zijn donkere, knappe verschijning al snel de aandacht van een Zeeuws meisje. Het cultuurverschil kon amper groter zijn, maar meegaandheid zat in zijn Indische genen. Meegaand, ook naar de plaatselijke afgescheiden kerkelijke gemeente, waar ze al snel in het huwelijk traden. Maarten had ondertussen een baan gevonden als glasblazer bij Philips in het Brabantse Rozendaal. Een ambacht dat hem wonderwel paste. Met een glimlach denkt Antoinette terug aan haar prille jaren. Vader die welwillend maar moeizaam de psalmen, nog van Datheen, probeerde mee te zingen. Die, struikelend over de woorden, de catechismusvragen erin moest stampen om als belijdend kerklid door het leven te kunnen gaan en zijn kinderen ten doop te mogen houden. Wat moeten die werelden hebben gebotst. Van Bersiap naar Supralapsarist, zo iets. En als op zondagmiddag moeder ter kerke ging, kwam de Philips platenspeler tevoorschijn. Voordelig aangeschaft in de personeelwinkel. Dan maakte het Genemuider mannenkoor ('met bovenstem') plaats voor de melancholieke klanken van gamelan en anklung. Dan vulde de zwoele stem van de Indonesisch-Nederlandse zangeres Anneke Grönloh de woonkamer:

*Waarom moest ik jou verlaten
eenzaam sta ik voor mijn raam
grauw is de lucht en als ik zucht
vormen mijn lippen jouw naam
Soerabaja, Soerabaja
Met je zee en je hemel zo blauw
Soerabaja, Soerabaja
mijn gedachten zijn altijd bij jou*

Net op tijd werd de plaat verwisseld voor die van het Urker visserskoor Crescendo. Dat zingt van een ander heimwee: 'Breng ze thuis, breng de dwalenden naar 't Vaderhuis...' Nou ja, ook dat vertolkte, hoewel onbedoeld, in zekere zin zijn gevoelens. Maar erover praten? Beter niet, vond moeder.

Antoinette groeide op en had zelf van dat alles nog het minste last. Op zaterdagmorgen mocht ze met oma mee naar de markt in de stad. Hoewel de gele AMZ-bus steeds stipt op tijd vertrok, stond oma al twee uur van tevoren bij de halte. Indische gewoontes slijten niet, net zo min als haar

vrijgevigheid. Op de markt durfde Antoinette nauwelijks meer iets aan te wijzen wat ze mooi vond. Al snel klonk het dan: 'Is mooi? Jij koop!'

De Indofamilie assimileerde van lieverlee in het dorpsleven. Hooguit dat een chagrijnige buurman sneerde over 'die Molukkers' - wat ze overigens niet waren. Met haar reebruine ogen en koffiekleurige huid stak Antoinette weliswaar af tegen haar klasgenootjes, maar dat leverde geen enkel ongemak op. Integendeel, enthousiast speelde ze op het schoolplein de kinderliedjes mee, in een tijd dat je nog onbevangen kon zingen over moriaantjes en negertjes. 'Nikker danst de troelala, troelala, troelala.' Waarbij zij dan uiteraard de rol van 'nikker' kreeg toebedeeld, bij gebrek aan beter...

'Ah, kasian saya...' Zo had ze oma aangetroffen, tijdens haar bezoekje aan haar bejaardenappartement. Het kwam er niet meer zo vaak van, nu ze elders in het land woonde en studeerde. Oma Yenny was gestruikeld en had al enige tijd zo gelegen, niet in staat om zelfstandig op te staan. Antoinette had haar overeind geholpen en in haar stoel gehesen. Om zich heen kijkend beseftte ze hoe weinig er eigenlijk nog herinnerde aan de Indische tijd. Een tweetal fijnbewerkte koperen vazen. Een Balinees danseresje. Op een plank stonden een paar boeken te verstoffen: 'Ons Neerlands Indië' en 'Alkitab', de bijbel in het Maleis. Beide boeken gingen al jaren niet meer open. Voor het halfbeslagen raam stond een verpieterde orchidee in de vensterbank. Symbolischer kon het niet. Het bloemenkind was verpieterd, als een exotische bloem achter een Hollands raam met uitzicht op een druilerige straat. Zo waren de jaren vergleden, samen met de herinneringen aan haar tropische kinderjaren. Na de dood van opa was ze verder vereenzaamd, al waren diens laatste jaren ook niet gemakkelijk geweest. In de naoorlogse jaren was er geen plaats of aandacht geweest voor wat nu 'veteranen met PTSS' zou heten. Het dorp had genoeg aan de eigen trauma's, zeker nadat het in 1953 ook nog eens letterlijk was overspoeld door de watersnood. Vanaf toen werd de geschiedenis ingedeeld in 'voor' en 'na' de Ramp.

Oud-Indiëgangers moesten hun eigen ramp maar verwerken, en de behandelingsruimte was voornamelijk het dorpscafé geweest.

Een paar weken later, op een kille novemberdag, was 'toch nog onverwacht', zoals dat in rouwteksten heet, ook voor oma de laatste dageraad aangebroken. 'Thuisgehaald,' zo stond erbij. Of thuisgebracht?, dacht Antoinette, nu ze na al die jaren het bericht in de PZC weer had teruggevonden. Het was in hun kringen een nogal gewaagde formulering, maar haar vader had het zo gewild, misschien met het grijsgedraaide lied in gedachten. '*Geen bloemen*' – dat stond dan wel weer als obligate opmerking onderaan. Zeer tegen het gevoel van Antoinette, al ze had er maar geen punt van gemaakt. Maar ze was vastberaden en zou niet zonder bloemen afscheid nemen van haar bloemenkind. De dag voor de begrafenis bezocht ze de plaatselijke bloemenwinkel – die had je toen nog op het dorp waar tegenwoordig alleen een supermarkt is overgebleven. 'Jasmijn? Nee, daar is het de tijd van het jaar niet voor.' Dan maar stephanotis, de bruidsbloem, roomwit en enigszins gelijkend.

Een gure novemberwind joeg vanaf de Schelde over het kleine kerkhof aan de rand van het dorp. De kleine kring van familie, aangevuld met wat Indische kennissen, huiverde. De toespraak van de dominee was kort en even kil als de wind. Per slot van rekening ging het om een papieren lid... 'Hij brengt Zijn zonen van verre', zei hij nog in een stichtelijke poging om te refereren aan haar afkomst. 'En zijn dochters ook', voegde Antoinette er in gedachten aan toe.

Een laatste blik, een laatste groet. Knerpend grind. In het kerkgebouwtje wachtte warme koffie met cake. Antoinette bleef nog even dralen, wilde geen ontstemde gezichten. De kist gleed langzaam naar beneden. De gemeentebode knikte haar vriendelijk toe. Ze griste in de zakken van haar zwarte cape. Een wolk witte bloemen dwarrelde neer op het blanke hout.

Selamat Jalan, anak melati.

Tot ziens, bloemenkind.